

УДК: 378.011.3:811-051

Варга Л.І.

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ

***Анотація.** Стаття присвячена підготовці викладачів, а саме розвитку комунікативної культури майбутніх учителів у процесі інтерактивного навчання спілкуванню. У статті розглядається сутність інтерактивного навчання спілкуванню, надаються основні принципи цього навчання, дається визначення поняття «комунікативна культура». Автор аналізує особливості розвитку комунікативної культури майбутніх учителів та основні моменти, які впливають на успішність формування комунікативної культури майбутніх педагогів у процесі інтерактивного навчання спілкуванню. Комунікативна культура педагога включає в себе систему знань про загальнолюдську та професійну мораль, її історію й практику, про стосунки між людьми у процесі педагогічної діяльності, що покликана регулювати, заохочувати чи обмежувати поведінку суб'єктів навчання з метою мінімізації комунікативних протиріч, корегування індивідуальних інтересів і цілей із загальними в широкому сенсі цього поняття.*

***Ключові слова:** комунікативна культура, інтерактивне навчання спілкуванню, розвиток комунікативної культури, майбутні учителі.*

Постановка проблеми. Основою будь-якого процесу навчання є особливим способом організоване спілкування, що сприяє становленню та розвитку особистості. Комунікативна культура є необхідною умовою ефективності професійної діяльності педагога, вона містить систему принципів спілкування в учнівському і педагогічному колективах, установлений порядок комунікації у сфері широких особистісних, соціальних, професійних взаємин і контактів.

Аналіз останніх публікацій. Комунікативна культура педагога включає в себе систему знань про загальнолюдську та професійну мораль, її історію й практику, про стосунки між людьми у процесі педагогічної діяльності, що покликана регулювати, заохочувати чи обмежувати поведінку суб'єктів навчання з метою мінімізації комунікативних протиріч, корегування індивідуальних інтересів і цілей із загальними в широкому сенсі цього поняття. Проблеми формування культури спілкування та розвитку комунікативної культури майбутніх педагогів – актуальні та є предметом дослідження багатьох вчених. Так, В. Кан-Калик, Л. Мітіна, І. Риданова, Л. Савенкова, І. Тимченко, А. Капська розглядають комунікативну культуру як характеристику професійної культури педагога; Н. Анікієва, П. Лепін, Є. Мішина – як системну складову освітнього процесу педагогічного вищого навчального закладу; Є. Гришин та І. Журавльов трактують комунікативну культуру як невіддільну частину етики педагога.

Мета статті: охарактеризувати поняття «комунікативна культура»; розглянути сутність інтерактивного навчання спілкуванню; проаналізувати особливості розвитку комунікативної культури майбутніх у процесі інтерактивного навчання спілкуванню.

Виклад основного матеріалу. Існує багато визначень поняття «комунікативна культура». Розглянемо деякі з них. О.Гаврилюк у своєму дисертаційному дослідженні розглядає комунікативну культуру як «складне динамічне особистісне утворення, що відображає соціально зумовлений рівень розвитку особистості, її готовність до комунікативної діяльності, систему поглядів і дій, які забезпечують задоволення потреб самореалізації та спосіб досягнення цілей у спілкуванні, плідну доброзичливу взаємодію

людей у різних сферах життєдіяльності» [1].

А. Аносова, методист центру практичної психології та соціальної роботи Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів, трактує комунікативну культуру як «динамічне, структурно-рівневе особистісне утворення, представлене досягненнями у пізнанні себе, внутрішніми цінностями індивіда, комунікативними знаннями, осмисленістю емоцій, комунікативно значущими якостями особистості, що обумовлює взаємодію з навколишнім світом, орієнтовану на загальноприйнятну норму культурного фону сучасного соціокультурного середовища» [2].

Говорячи про комунікативну культуру вчителя, треба мати на увазі, що частина цієї культури – уміння говорити зразково – є культуро специфічною, такою, що відображає особливості професійної діяльності педагога. Вища педагогічна школа вирішує задачу професійної мовної підготовки майбутніх учителів через курси педагогіки, психології, спеціальних методик.

Основне завдання комунікативної культури педагога можна визначити як формування таких правил спілкування, що сприяють взаєморозумінню людей у процесі навчання і виховання, взаємозбагаченню духовними цінностями.

Формування цінностей комунікативної культури у педагогів передбачає: оволодіння національно-історичним досвідом освітянської діяльності; аналіз впливу релігійних і культурних цінностей на професійну поведінку вчителя; з'ясування взаємовпливу комунікативної і загальнолюдської культур; вивчення проблеми соціальної відповідальності родини, школи, оточення; підтримка, дотримання та створення етичних принципів з широкого кола соціальних, побутових, організаційних ситуацій.

Спілкування не лише виконує обслуговуючі функції, пов'язані із засвоєнням предметних знань, умінь та навичок, а й має особисту цінність – воно виступає в якості мети, змісту та результату освітньої діяльності, і, на думку багатьох педагогів, навчання спілкуванню має бути інтерактивним. «В інтерактивному навчанні головним фактором є взаємодія учасників навчального процесу з предметним змістом, з іншими учасниками навчального процесу, з їхнім особистим досвідом» [3]. Л. Гейхман до найважливіших принципів інтерактивного навчання відносить наступні: особистісно-орієнтоване спілкування; рольову організацію навчального процесу; колективну (групову) взаємодію; сконцентрованість у організації навчального матеріалу та навчального процесу; поліфункціональність вправ.

Інтерактивне навчання має на увазі включення в освітню програму не лише змісту предмету, але й засобів взаємодії суб'єктів навчального процесу з цим змістом і між собою. Інтерактивна організація розмови може бути представлена як послідовність дій учасників, що за характером відносяться до двох планів взаємодії – проблемного, пов'язаного з пізнавальним завданням, що стоїть перед тим, хто навчається, та пов'язаного з відносинами, що проявляється у діях стосовно позицій та регуляції відносин. При цьому характер взаємодій та напрямок розмови визначаються взаємозалежною динамікою проблемної та пов'язаної з відносинами комунікації.

На думку багатьох педагогів та методистів, інтерактивне навчання спілкуванню найефективніше може бути реалізоване на заняттях з іноземної мови. Навчальний предмет „іноземна мова» має одну унікальну особливість, пов'язану з процесом комунікації: спілкування є не тільки засобом, а і метою навчання. Вивчення іноземної мови надає можливість взаємодіяти з людьми з різних країн та культур, розширяти кругозір, може змінити бачення світу, сприяти розвитку толерантності та внутрішньої культури особистості, збагатити картину світу кожного студента. На заняттях з іноземної мови розкриваються відмінності представників однієї культури від представників іншої, ці заняття присвячуються формуванню почуття гідності та змоги до самопізнання. Такі якості особистості розглядаються у контексті групи, коли терпиме відношення до себе є необхідною умовою толерантності по відношенню до інших. Студенти повинні усвідомити, що позитивне ставлення до себе є важливим елементом толерантності в цілому, воно

співіснує з позитивним відношенням до оточуючих людей та доброзичливому відношенні до світу. У процесі занять особливі зусилля викладача мають бути спрямовані на те, щоб показати, що однією з основних перешкод у спілкуванні між людьми є помилка стосовно того, що всі люди мислять та відчувають однаково.

У педагогічному процесі важливо створити такі умови, в яких студент починає співвідносити себе не лише зі своєю, а й з іншими культурами, відчуває симпатію, намір знайти способи взаємодії, бажання співпрацювати з людьми, не звертаючи увагу на існуючі розбіжності. Такій взаємодії культур притаманні основні риси будь-якого спілкування: поперемінна активність тих, хто приймає та передає повідомлення, поступовий винахід спільної мови спілкування. Основою будь-якої комунікативної взаємодії є розуміння партнерами один одного, але інколи комунікація ускладнюється бар'єрами спілкування. Навчання інтерактивному спілкуванню може бути розглянуте як навчання переборювання бар'єрів за допомогою наступних шляхів: Знання про ці бар'єри; Усвідомлення виникаючих перешкод; Створення моральної-ціннісної бази для переборювання бар'єрів; Відбір загальних рекомендацій щодо способів уникнення можливих бар'єрів; Допомога в індивідуальному розвитку здібностей уникати та переборювати бар'єри спілкування.

На нашу думку, для того, щоб розвиток комунікативної культури майбутніх учителів іноземних мов у процесі інтерактивного навчання спілкуванню здійснювався успішно, особливу увагу необхідно приділити наступним моментам. По-перше, студенти мають усвідомлювати, що спілкування з представниками інших країн – це особливий процес, у якому необхідно враховувати не лише відмінності у мовах, а й відмінності у культурах. По-друге, необхідно пам'ятати, що не всі носії мови користуються літературною мовою, тому важливим моментом є розподіл носіїв мови за типами мовленнєвих культур. Існуючи в конкретному етносі, мовна особистість є носієм того чи іншого типу національної мовленнєвої культури. Вчені виділяють різновиди мовленнєвої поведінки, орієнтовані на використання літературної мови: елітарний, середньолітературний, літературно-розмовний, фамільярно-розмовний, та типи, що знаходяться за його межами: народно-мовленнєвий, просторічний та арготичний [4].

Охарактеризуємо ці різновиди:

– *Елітарний тип* має на увазі максимальне повне володіння всіма можливостями мови: вміння використовувати потрібний в даній ситуації стиль, строго розділяти норми усного й писемного мовлення, користуватися синонімами, антонімами, образними виразами тощо, не порушувати орфоепічних, лексичних та орфографічних норм, слідувати етичним нормам спілкування, завжди все використовувати доцільно.

– *Середньолітературний тип* є найбільш поширеним серед мовленнєвих особистостей, що мають вищу освіту: він орієнтований на норми літературної мови, але іноді їх порушує.

– *Літературно-розмовний та фамільярно-розмовний типи* орієнтовані лише на усне мовлення. Загальним для них є володіння лише одним стилевим різновидом мови: розмовним мовленням. Різниця полягає у тому, що представники фамільярно-розмовного типу можуть використовувати ненормативну лексику та жаргонізми навіть в офіційній обстановці.

– *Народно-мовленнєвий тип* можна спостерігати у спілкуванні сільських жителів.

– *Просторічний тип* характеризується тим, що його представники не знайомі зі стилістичними можливостями літературної мови, їм притаманні грубість та зниження мовлення, що іноді „компенсується» за допомогою використання запозиченої лексики, наукових слів, значення яких може бути не зовсім зрозумілим для тих, хто їх використовує.

– *Арготичний тип* (жаргонний) орієнтований на використання у побутовому спілкуванні жаргонізмів.

Представники кожного мовленнєвого типу користуються однією мовою по-різному, і часто навіть носіям, що належать до різних типів, важко зрозуміти один одного, тому під час міжкультурної комунікації важливо виявити тип мовленнєвої особистості.

По-третє, для того, щоб оволодіти культурою спілкування з представниками інших країн, майбутні учителі іноземних мов мають культурно самовизначитися. «Культурне самовизначення – це певні риси групових створень, що проявляють себе у конкретній

ситуації і тим самим відносять індивіда до числа їх представників, а також усвідомлення особистістю свого місця в спектрі культур і діяльність, спрямована на захування себе до тієї чи іншої групи» [5]. З позиції соціальної компетенції культурне самовизначення вказує на те, як людина ідентифікує сама себе і з якою соціальною групою співвідносить себе в певній ситуації. З позиції іншомовної компетенції культурне самовизначення вказує на те, як в конкретній ситуації людина сприймається іншими. Якщо людина є учасником міжкультурної комунікації, вона постійно стикається з багатьма культурами через їхніх представників – учасників діалогу культур. Головною задачею культурного самовизначення як підходу є забезпечення студентів знаннями про основні групові створення країни, мова якої вивчається, осмислення свого культурного визначення, а також технологією зміни власного самовизначення в процесі діалогу культур.

Серед *методів* інтерактивного навчання іноземному спілкуванню можна виділити: ігри; рольові ігри; вправи для груп з невеликою кількістю учасників, спрямовані на розвиток навичок саморегуляції; робота над проектами; дискусії в групах; тренінги; моделювання ситуацій, використання ресурсу Інтернет тощо. На думку М. Ковальчук, у разі інтерактивного навчання викладач ставить наступну мету: перевірити предметні вміння та використання отриманого матеріалу групової роботи для аналізу рівня взаємодії в групі, для розширення соціально-психологічних знань, для розвитку соціального інтелекту студентів [6]. Інтерактивне навчання будується на використанні таких ситуацій, у яких взаємодія розвивається природно і студенти можуть використовувати свій потенціал для здійснення реальної комунікації. Мова йде про те, щоб розкрити та розвинути здібності, навички, відношення та погляди, що є необхідними для оволодіння іноземною мовою. Це довіра до самого себе та до інших, відкритість всьому новому, чуттєвість, здатність проявити себе як особистість, представити себе. Студентам пропонуються такі форми активності, що змушують їх використовувати іноземну мову і, таким чином, засвоювати її.

Вони стають авторами своїх висловлювань і можуть скоріше оволодіти іноземною мовою, бо зміст свого монологу визначають самостійно. Студенти навчаються слухати самих себе та інших в процесі говоріння, вони не лише виражають свої думки, але й розвивають їх далі та розуміють їх краще у процесі мовлення і в процесі спілкування з іншими людьми.

Отже, у цій статті ми охарактеризували поняття «комунікативна культура», розглянули сутність інтерактивного навчання спілкуванню, проаналізували особливості розвитку комунікативної культури майбутніх учителів іноземних мов у процесі інтерактивного навчання спілкуванню.

Висновки. Можна дійти висновку, що високий рівень культури спілкування є запорукою формування педагога-професіонала. Найважливішою проблемою, яка стоїть зараз перед вищою школою, є підготовка висококваліфікованих викладачів, адже саме від них залежатиме створення умов для полікультурного та білінгвістичного розвитку мовної особистості учнів, для розвитку у них загально-планетарного мислення, етики поведінки та таких рис, як соціокультурна спостережливість, готовність до спілкування в іншокультурному середовищі, мовленнєвий та соціокультурний такти. Методи інтерактивного навчання спілкуванню сприятимуть розвитку комунікативної культури майбутніх учителів іноземних мов.

Перспективи подальших досліджень бачимо у розробці системи вправ для розвитку комунікативної культури майбутніх учителів іноземних мов засобами ресурсу Інтернет.

Список використаних джерел

1. Гаврилюк О.О. Формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами позааудиторної роботи : автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 / О.О. Гаврилюк. – Кіровоград, 2007. – 20 с.
2. Аносова А.В. Інтернет як середовище прояву комунікативної культури старшокласників / А.В. Аносова // Народна освіта/ – 2011. – Вип. 2(14): [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku/14/statti/anosova.htm>
3. Гейхман Л.К. Интерактивное обучение общению как модель межкультурной коммуникации / Л.К. Гейхман // Вестник Московского университета, сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2003. – № 3. – С. 138–147.

4. Седов К.Ф. Дискурс и личность / К.Ф. Седов. – М. : Лабиринт, 2004. – 320 с.
5. Сысоев П.В. Культурное самоопределение как часть поликультурного образования в России средствами иностранного и родного языков / П.В. Сысоев // Иностранные языки в школе. – 2003. – № 1. – С.42–47.
6. Ковальчук М.А. Гуманизация образования: методы интенсивного обучения иностранным языкам / М.А. Ковальчук // Вестник Московского университета, сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 1998. – № 3. – С. 20–30.

References

1. Gavrilyuk, A.A. (2007). Formation of communicative culture of future teachers of extracurricular means (PhD dissertation) *Thesis*. Kirovograd. (in Ukr.)
2. Anosova, A. (2011) Internet as a medium of manifestation of communicative culture of high school students. *National Education*. 2(14). Retrieved 18/12/2015 from <http://www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku/14/statti/anosova.htm> (in Ukr.)
3. Geikhman, L.K. (2003). Interactive training to dialogue as a model of intercultural communication *Bulletin of Moscow University, Ser. 19. Linguistics and intercultural communication*. 3. 138–147. (in Rus.)
4. Sedov, K.F. (2004). *Discourse and personality*. Moscow: Labyrynt (in Rus.)
5. Sisoiev, P.V. (2003). Cultural self-determination as part of multicultural education in Russia by means of foreign and native languages. *Foreign languages at school*. 1. 42–47 (in Rus.)
6. Kovalchuk, M.A. (1998). Humanization of education: the methods of intensive foreign language teaching. *Bulletin of Moscow University, Ser. 19. Linguistics and intercultural communication*. 3. 20–30 (in Rus.)

Надійшла до редакції 20.12.2015.
Прийнята до публікації 22.12.2015.

Abstract. Varga Ludmila. Development of Communicative Culture of Future Teachers in the Process of Interactive Learning.

The article is devoted to the training of teachers, namely the development of communicative culture of future teachers in the process of interactive communication training. The article considers the essence of interactive communication training, include main principles of this training, defines the concepts, communicative culture». The author analyzes features of development of communicative culture of future teachers and the main points that affect the success of formation of communicative culture of future teachers in the process of interactive communication training.

The basis of any learning process is organized in a special way communication that contributes to the formation and development of personality. Communicative culture is a prerequisite for the effectiveness of teacher professional, it contains a set of principles for communication in a student and teaching staff, established the order of communication in the broader personal, social and professional relationships and contacts. Teacher communicative culture includes a system of universal knowledge and professional morality, its history and practice of the relationship between people in the educational activities to regulate, encourage or restrict the behavior of subjects of study in order to minimize communication contradictions and adjust individual interests with the general purposes in the broadest sense of the term.

Formation of communicative culture of values involves teachers, mastering the national historical experience educational activities; analysis of the influence of religious and cultural values in teacher professional behavior; clarification of mutual communication and human cultures; study the problem of social responsibility of the family, school environment; support, compliance and ethical principles create a wide range of social, domestic, institutional situations.

Keywords: *communicative culture, interactive learning, communication, development of communicative culture of future teachers.*